

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA IJTIMOY-PSIXOLOGIK KOMPETENTLIK OMILLARINI TADQIQ QILISHNING EMPIRIK ASOSLARI

Aminova Gulnoza Nasritdinovna

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarida ijtimoiy-psixologik kompetentligining ilmiy-nazariy asoslari va imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, kommunikativ kompetentlikning mazmun-mohiyati ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ruhiy-emotsional, ijtimoiy-psixologik, kommunikativ kompetentlik, optimallashtirish, muloqotchanlik, emotsional bilimdonlik, empatiya, o'zini-o'zi boshqarish.

ЭМПИРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФАКТОРОВ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аминова Гульноза Насритдиновна

научный сотрудник Бухарского института психологии и иностранных языков

Аннотация: Раскрыты научно-теоретические основы и возможности социально-психологической компетентности воспитателей дошкольной образовательной организации. Также научно обосновано содержание коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: психоэмоциональная, социально-психологическая, коммуникативная компетентность, оптимизация, общение, эмоциональный интеллект, эмпатия, самоконтроль.

EMPIRICAL BASIS OF RESEARCH OF FACTORS OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Aminova Gulnoza Nasritdinovna

Researcher of the Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages

Abstract: The scientific-theoretical basis and possibilities of socio-psychological competence of educators of preschool educational organization are revealed. Also, the content of communicative competence is scientifically justified.

Key words: mental-emotional, social-psychological, communicative competence, optimization, communication, emotional intelligence, empathy, self-management.

KIRISH. Dunyoda globallashuv jarayonining kechishi, o'ziga xos ijtimoiy taraqqiyot tamoyillariga mos shaxsni tarbiyalash va unga ijtimoiy-psixologik ta'sir etishni ta'minlovchi tarbiyachilarga bo'lgan ehtiyojning yanada ortib borayotganligini ko'rsatmoqda. Binobarin, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarida ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarini o'rganish, ularning kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish kabi ustuvor masalalar bo'yicha muhim tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar talabiga to'la javob beruvchi, intellektual salohiyati yuqori, keskin o'zgarishlarga tez moslasha oladigan, raqobat bardosh, mehnat bozorida mutaxassislar malakasiga qo'yilayotgan talablar darajasida samarali faoliyat yurituvchi shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, ayni paytda ushbu tizimda, mas'uliyatli, irodali, o'z kasbiga sadoqatli, fidoyi kadrlarni yetishtirish vazifasini qo'ymoqda. Ushbu vazifaning amaliy jihatdan bajarilishi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom psixologik muhitning yaratilishi bilan bevosita bog'liqdir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari ijtimoiy-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarini tahlil qilish, uning o'ziga xos rivojlantiruvchi omillariga jiddiy e'tibor qaratish, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari kasbiy faoliyati samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarida ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarining shakllanishini namoyon etuvchi o'rtacha-umumiy va qiyosiy-tipik ko'rsatkichlar ko'lamiga baho berish

bilan birga bu jarayon uchun xarakterli bo'lgan ijtimoiy-psixologik kompetentlikni kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'sirini aniqlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, tanlangan tajriba va nazorat ob'ektlari misolida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilaridagi ijtimoiy-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarini aniqlash va unga ilmiy izohlar berish masalasi muhimdir. Chunki, bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari ijtimoiy-psixologik kompetentligiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganmay turib, uni faoliyat samaradorligiga ta'sirini yetarli darajada bashorat qilib bo'lmaydi.

METODLAR. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi har qanday tarbiyachining faoliyat samaradorligi eng avvalo undagi sotsial-kommunikativlikning shakllanganligi bilan bevosita bog'liqdir. Binobarin, mazkur tarbiyachi tarbiyalanuvchilar bilan samarali muloqotga kirisha olmas ekan uning kasbiy faoliyatida shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq muayyan darajadagi yetishmovchiliklar namoyon etilaveradi. Ya'ni shaxslararo munosabatlarni to'g'ri yo'naltira olish tarbiyadagi kasbiy kompetentlikni ko'rsata oluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, muayyan darajadagi ijtimoiy-psixologik kompetentlikka bevosita ta'sir etuvchi omillar haqida ilmiy empirik jihatdan mulohaza yuritishni lozim topgan edik. Ushbu mulohazaga muvofiq aynan taniqli olimlar N.P. Fetiskin va V.V. Kozlov tomonidan ishlab chiqilgan 6 shkalali omillar tizimining maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari faoliyatida qay darajada namoyon etilganligi aniqlandi va tadqiq qilindi. Mazkur jadvalda belgilangan omillarning jami 576 nafar respondentga nisbatan foizlar hisobida qay darajada shakllanganligini bilish, va tahlilida muayyan qulayliklarni yaratish uchun ikkita daraja belgilandi. Ya'ni har bir yo'nalishga moyillik mavjudligini tasdiqlovchi test kalitlari bo'yicha olingan javoblar yig'indisini ikki guruhga (1-guruh o'rtachadan yuqori, 2-guruh o'rtachadan past) ajratilgan holda olingan miqdoriga asoslanib tadqiq qilindi. Jumladan, 1-omil bo'lgan kommunikativ passivlikni yengishga yo'nalganlik motsivatsiyasining shakllanganligi bilan bog'liq savollarga berilgan javoblar (test kaliti bo'yicha) miqdorning 15 va undan yuqori ballga ega ekanligi mazkur omil bo'yicha respondentda o'rtachadan yuqori ko'rsatkichning mavjudligini yoxud 1 dan 14 ballgacha olingan javoblar miqdori esa mazkur omil bo'yicha mazkur respondentda o'rtachadan past darajadagi ko'rsatkichning xarakterli ekanligidan dalolat beradi. Demak, shu tariqa barcha respondentlardan olingan ma'lumotlar umumlashtirilib 576 nafar respondentga nisbatan darajalar bo'yicha o'rtacha-umumiy ko'rsatkichlar miqdori belgilanadi va tadqiq qilinadi.

Ikkinchi omil (kommunikativ mavhumlikni muvofiqlashtirishga yo'nalganlik) bo'yicha maksimal ballar miqdori 21 ball bo'lib, shundan 11 va undan yuqori ball o'rtachadan yuqori, 1 ball dan 10 ballgacha esa o'rtachadan past darajani ko'rsatadi.

Uchinchi omil (kommunikativ konformizmga yo'nalganlik) ko'rsatkichlari bo'yicha eng yuqori ball 15 ballni tashkil etgan holda o'rtachadan yuqori 9-15 ballni, o'rtachadan quyi esa 1-8 ballni tashkil etishi bilan xarakterlanadi.

To'rtinchi omil (o'z mavqeini oshirishga yo'nalganlik) ko'rsatkichlarini baholashda 1-10 ball o'rtachadan past va shu bilan birga 11-20 ball o'rtachadan yuqori ko'rsatkich sifatida tahlil qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Metodikaning beshinchi shkalasidagi (kommunikativ nomutanosiblikni yengishga yo'nalganlik) omili bo'yicha o'rtachadan yuqori 15-28 ball bilan o'rtachadan quyi ko'rsatkich miqdori esa 1-14 ball bilan belgilanadi va baxolanadi.

Metodikaning so'ngi oltinchi omili (kommunikativ frustratsiyani yengishga yo'nalganlik) ko'rsatkichlari miqdori belgilanganda o'rtachadan quyi ko'rsatkichni 1-14 ball bilan, o'rtachadan yuqori ko'rsatkichni esa 15-29 ball bilan baxolash orqali tadqiqot maqsadiga mos tahlillar olib boriladi. Yana shuni alohida ta'kidlash joizki, yuqoridagi mezonlar asosida har bir respondentdan olingan ma'lumot 576 nafar respondentining umumiy soniga nisbatan ham taqsimlanib har bir omil uchun o'rtacha-umumiy miqdordagi o'rinlar va xarakterli jixatlarga aloxida e'tibor qaratilgan holda muayyan darajadagi ijtimoiy-psixologik taxlillar olib boriladi.

NATIJARLAR. Dastlabki empirik ma'lumotlar tahlili tadqiqot ob'ekti sifatida belgilangan 576 nafar respondentlarda metodika shkalalari bo'yicha olingan ma'lumotlarning turli darajalarda shakllanganligini yaqqol ko'rsatmoqda (1-jadval)

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida sotsial-kommunikativ kompetentlik (SKK) omillari

namoyon etilishining o'rtacha–umumiy ko'rsatkichlari (n=576)

1-jadval

№	Omillar	O'rtacha dan yuqori		O'rn i	O'rtacha dan past		O'rn i	Jami	
		N	%		N	%		N	%
1	Kommunikativ-passivlikni yengishga yo'nalganlik	260	45.1	5	316	54.9	2	576	100
2	Kommunikativ mavxumlikni muvofiqlashtirishga yo'nalganlik	300	52.1	3	276	47.9	4	576	100
3	Kommunikativ konformizmga yo'nalganlik	410	71.2	1	166	28.8	6	576	100
4	O'z mavqeini oshirishga yo'nalganlik	350	60.8	2	226	39.2	5	576	100
5	Kommunikativ nomutanosiblikni yengishga yo'nalganlik	296	51.4	4	280	48.6	3	576	100
6	Kommunikativ frustratsiyani yengishga yo'nalganlik	240	41.7	6	336	58.3	1	576	100
Jam i	Jami o'rta % hisobida	53.7			46.3				

Avvalo shuni ta'kidlash joizki, metodika talabiga oid shakllantirilgan har bir omil shkalasi tarbiyachining ijtimoiy-psixologik kompetentligi rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir tarbiyachi o'z tarbiyalanuvchilari bilan shaxslararo muloqot imkoniyatlaridan unumli yetarlicha foydalana olish malakasiga ega bo'lsagina muayyan darajadagi yutuqlarga erishishi mumkin. Bugungi maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilaridan esa aynan shu narsa talab qilinadi. Aks holda tarbiyachi-tarbiyalanuvchini yoxud tarbiyalanuvchi tarbiyachini tushunmaydi. Bu esa bevosita tarbiyaning pedagogik-psixologik samaradorligiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Masalaning aynan shu tomonini hisobga olib, har bir faoliyat yuritayotgan tarbiyachida yuqorida qayd etilgan omillarning shakllanganlik darajalari o'rganildi, tahlil qilindi va tegishli xulosalar shakllantirildi.

Umuman quyidagi jadvalda keltirilgan har bir raqam respondentlardagi sotsial-kommunikativ kompetentlik omillarining nechog'lik shakllanganlik darajalari haqida empirik ma'lumotlar berish bilan

birga o'rganilgan 576 nafar tarbiyachiga nisbatan umumiy ko'rsatkichlar ko'lamining namoyon etilishi dinamikasi haqida ham ma'lumotlar berish mumkin (1-jadvalga qarang).

Umuman mazkur metodika talablaridan kelib chiqib barcha shkala ko'rsatkichlariga qo'shimcha ravishda savol-javoblar, suhbatlar, anketa va kontent tahlillardan olingan ma'lumotlar orqali ham muayyan darajadagi aniqliklar kiritildi.

Binobarin o'rtachadan yuqori ko'rsatkichlar miqdorini belgilangan 6 ta shkala bo'yicha tahlil qilganimizda 1-o'rin "kommunikativ konformizmga yo'nalganlik", 2-o'rin "o'z mavqeini oshirishga yo'nalganlik", 3-o'rin "kommunikativ mavhumlikni muvofiqlashtirishga yo'nalganlik", 4-o'rin "kommunikativ nomutanosiblikni yengishga yo'nalganlik", 5-o'rin "kommunikativ passivlikni yengishga yo'nalganlik", 6-o'rin esa "kommunikativ frustratsiyani yengishga yo'nalganlik", motivatsiyalari uchun xarakterli ekanligi yaqqol namoyon etildi.

XULOSA. Olingan ushbu ma'lumotlar maktabgacha tarbiya tashkilotlaridagi tarbiyachilar kompetentligiga baho berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi holatlardan kelib chiqqan xulosa nuqtai nazaridan:

Ijtimoiy-psixologik kompetentlik samaradorligiga baho berish uchun tadqiqot maqsadiga mos ravishda tatbiq etilgan metodikalar bugungi kun ijtimoiy psixologiya fanining ayrim amaliy-tatbiqiy yo'nalishlari va istiqbollari haqida yanada chuqurroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Maktabgachata'lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy faoliyatiga xizmat qiluvchi ijtimoiy-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarining o'ziga xos uslubda rivojlanishi ijtimoiy-psixologik kompetentlik indeksi xususiyatlariga ham bevosita bog'liq. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlanishida ijtimoiy-psixologik kompetentlik indeksining o'rni alohida va ahamiyatlidir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy faoliyati davomida ijtimoiy-psixologik kompetentlik indeksi bilan kommunikativ va sotsial kompetentlik o'rtasidagi bog'liqlik individual rivojlanish xarakteriga ega bo'lib, uni sotsial tajriba, ko'nikma va malakalarni to'plab borish orqali rivojlantirishga erishish mumkin bo'lar ekan.

Umuman, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining shaxsiy va kasbiy faoliyat uyg'unligining namoyon etilishida shaxs tiplari va kommunikativ va sotsial kompetentlik xususiyatlarini chuqur o'rganish, tahlil qilish va tegishli empirik xulosalar chiqarish orqali tarbiyachilarda o'ziga xos kompetentlik omillarining namoyon etilishi va rivojlanishiga baho berish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдуллаева Ш.Х. Педагог профессионал компетентлигини шакллантиришнинг ижтимоий-психологик механизмлари. (DSc) Автореферат. – Тошкент, 2019. – 61 б.
2. Айзенк Г.Ю. Понятие и определение интеллекта // Вопросы Психологии № 1. – М., 1995. – С. 111-131.
3. Андреев В.И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости: монография. – Казань: Центр инновационных технологий, 2015. – 288 с.
4. Ганжиев Ф.Ф. Мактабгача таълим муассасаси тарбиячилари социалпсихологик компетентлигининг психологик хусусиятлари // Психология. Илмий журнал. – Бухоро. 2020. № 2 (махсус сон). – Б. 78–82.
5. Собирова Д.А. Социал компететлик: назария ва амалиёт. Монография. – Бухоро.: Камолот нашриёти. 2022. – 116 б.
6. Қодиров Б.Р., Қодиров К.Б. Касбий таъхис методикалари тўплами/ Амалиётчи психологлар учун методик қўланма. – Тошкент: ЎЗМУ, 2003. – 94 б.